

**AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
NƏSİMİ ADINA DİLÇİLİK İNSTİTUTU**

Əlyazması hüququnda

XAMAHANI QAFAR HAŞEM OĞLU

**AZƏRBAYCANDA VƏ İRANDA NƏŞR OLUNAN
İNGİLİSDİLLİ QƏZETLƏRİN
MÜQAYİSƏLİ LİNGVİSTİK TƏHLİLİ**

5704.01 - Dil nəzəriyyəsi

**Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın**

A V T O R F E R A T I

Bakı-2015

Dissertasiya Azərbaycan MEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Nəzəri dilçilik şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

İlham Mikayıl oğlu Tahirov
filologiya üzrə elmlər doktoru

Rəsmi opponetlər:

Afət Musa qızı Abbasova
filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Gülçöhrə Babaəli qızı Aliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

Aparıcı təşkilat:

Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin leksikologiyası kafedrası

Müdafiə 15 05 2015-ci ildə saat _____ Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun nəzdində filologiya üzrə elmlər doktoru və filologiya üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim olunan dissertasiyaların müdafiəsini keçirən Dissertasiya Şurasının (D.01.141) iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti 115, 5-ci mərtəbə, Azərbaycan MEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə AMEA-nın Mərkəzi Elmi kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat _____ 2015-ci ildə göndərilmişdir.

D.01.141 Dissertasiya Şurasının elmi katibi, filologiya üzrə elmlər doktoru:

N.F.Seyidəliyev

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Qəzetlərin dilində xəbər başlıqları çox mühüm rol oynayır. Xəbər başlıqlarının özünəməxsus növləri, strukturu, leksikası, sintaksisi vardır. Dili öyrənənlər üçün qəzet mətnində verilmiş mənanın anlaşılması, ikimənalılığın təhlil edilməsi, qrammatik və leksik funksiyalarla manipulyasiya edilməsi, mətnin məna strukturunun anlaşılması böyük rol oynayır. Xəbər başlığı özünün xüsusi auditoriyası olan mətndir. Adətən xəbər başlığının anlaşılması bütöv mətnin anlaşılmasına bərabər tutulur. Qəzetlərin xəbər başlıqlarına diqqət yetirilməsi tədqiqatçılar üçün olduğu kimi, tələbələr, müəllimlər, metodistlər və xəbər hazırlayanlar üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mövzunun aktuallığı. Qəzetlərin xəbər başlıqları onların unikal bir hissəsidir. Bəzən onlar mətnin özü qədər önəmlidir. Müxtəlif qəzetlərdə müxtəlif xəbər başlıqlarını nəzərdən keçirdikdə, belə təsəvvür etmək olar ki, onların dili gündəlik istifadə etdiyimiz ədəbi dildən fərqlidir. Xəbər başlıqlarının xüsusi dili Azərbaycanda və İranda nəşr olunan ingilisdilli qəzet oxucularının qarşılaşdığı əsas problemlərdən biridir. Xəbər başlıqlarının dilində aydın şəkildə təzahür edən bir model vardır ki, onun qaydaları dərk edildikdən, əsas açar sözlərə yiyələndikdən sonra bir çox anlaşılmazlıqlar aradan qalxır. Xəbər başlığını hazırlayan müəllif iki əsas prinsipə riayət etməlidir. Əvvələ, o, oxucunun diqqətini və marağını cəlb etməyi bacarmalıdır. Bəzi qəzetlər digərlərinə nisbətən daha çox sensasiyaya meyillidir və “ciddi” sayıla bilən qəzetlər belə özlərinin xəbər başlıqlarında kifayət qədər dramatik dildən istifadə edirlər. İkincisi, xəbəri hazırlayan müəllif xəbər üçün ayrılmış çox məhdud bir sahədə xəbərin məzmunu haqqında oxucuda təsəvvür yaratmalıdır. Bunun nəticəsi olaraq, xəbər başlıqlarında meydana çıxan dil a) oxucunun diqqətini cəlb etməyi tələb edən kifayət qədər sıxılmış, yığcam bir strukturla, b) qısalığı və oxucuda güclü təsir buraxmaq məqsədilə seçilən sözlərlə və c) ən son televiziya şoularından tutmuş müxtəlif mənbələrdən iqtibaslar gətirməyə qədər mədəni xatırlatmalardan istifadə ilə xarakterizə edilir. Qəzetlərin xəbər başlıqlarının bir sıra aspektləri vardır ki, bunlardan mətnlərarası əlaqə, metafora, idiomlar, mədəniyyət və başqalarını qeyd etmək olar. Bütün bunlar ayrı-ayrı ölkələrdə nəşr olunan müxtəlif qəzetlərdə rəngarəng ola bilər. Xəbər başlıqlarında linqvistik cəhətdən təhlili vacib olan cəhətlər də mövcuddur. Bunlar seçilmiş mövzunun aktuallığını şərtləndirir.

Tədqiqatın obyektini Azərbaycanda və İranda nəşr olunan ingilisdilli qəzetlər təşkil edir, **predmeti** isə həmin qəzetlərdə dərc olunan və

ingilis dili daşıyıcısı olmayan jurnalistlərin hazırladıkları xəbər başlıqlarının leksik, qrammatik və üslubi xüsusiyyətlərinin müqayisəsidir.

Tədqiqatın məqsədi. Xəbər başlıqlarının dil xüsusiyyətləri qəzet dilinin digər linqvistik məsələlərindən xeyli dərəcədə fərqlənir. Qəzetlərin xəbər başlıqlarında ölkədə və xaricdə baş verən ən son hadisələr barədə məlumat verildiyinə görə, onlar adətən qısa və informativ xarakterli olurlar. Başqa sözlə desək, xəbər başlıqları qəzetlərdə verilən bütün xəbərlərin xülasəsidir. Onlar adətən yığcam yazılmış mətnlərdir. Bu tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycanda və İranda nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərdə xəbər başlıqlarının linqvistik xüsusiyyətlərini araşdırmaq, xəbər başlıqlarında informasiyanın ötürülməsində istifadə olunan dil vahidlərinin işlənməsindəki oxşar və fərqli xüsusiyyətləri üzə çıxarmaq, xəbər başlıqlarının daha anlaşılıqlı olması və ya səhv başa düşülməməsi üçün müəyyən tövsiyə və təkliflər verməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın yeniliyi. Azərbaycanda və İranda nəşr edilən ingilisdilli qəzetlərdə ingilis dili daşıyıcısı olmayan jurnalistlər tərəfindən yazılmış xəbərlərin linqvistik xüsusiyyətlərinin araşdırılmasına həsr olunmuş tədqiqatların mövcud olmadığını nəzərə alsaq, bu tədqiqat işinin yeni və yaradıcı bir iş olduğu ortaya çıxır. Əvvəllər bu səpkidə müəyyən işlər aparılsa da, birincisi, onlar qeyd etdiyimiz iki ölkədə nəşr olunmuş qəzetlərin linqvistik xüsusiyyətlərinə aid olmamışdır, ikincisi, həmin tədqiqatların əhatə dairəsi dil daşıyıcısı olan və dil daşıyıcısı olmayan jurnalistlər tərəfindən yazılmış qəzet xəbər başlıqlarının müqayisəli, bir sıra hallarda isə tutuşdurma yolu ilə tədqiqi olmuşdur. Bu tədqiqat işində əsasən xəbər başlıqlarına diqqət yetirilir. Bəllidir ki, xəbər başlıqları informasiyanın ötürülməsində mühüm rol oynayır və onlara mətnin unikal bir növü olaraq yanaşılır. Tədqiqatda qəzetlərin xəbər başlıqlarında izafilik məsələsinə diqqət verilmiş və xəbəri anlamaqda yol verilən səhvlərə nəzər yetirilmişdir. Tədqiqatda təklif olunan və irəli sürülən bir sıra müddəalar həmin səhvlərin mənbəyini üzə çıxarmağa yönəlmişdir. Bununla yanaşı, tədqiqat işi diskurs təhlili ilə də əlaqəlidir.

Tədqiqatın metodu. Tədqiqat işi iki ölkədə nəşr edilmiş ingilisdilli qəzetlərdə xəbər başlıqlarının oxşar və fərqli cəhətlərin üzə çıxarılması ilə əlaqədar olduğundan toplanılmış material leksik, struktur-qrammatik və (materialın imkan verdiyi dərəcədə) üslubi baxımdan qarşılaşdırma əsasında araşdırılmışdır. Tədqiqatda əsas diqqət 1) iki ölkədə nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərdə istifadə olunan xəbər başlıqlarının növləri, sintaktik strukturlar, cümlə tipləri (sadə, mürəkkəb tabeli və tabesiz), lüğət tərkibi, ədəbi dildən yayınma halları, məchul növdən istifadə, premodifikasiya,

postmodifikasiya, ismi söyləmlər, adyektiv birləşmələr, feili ifadələr, ellipsis, zaman formalarının işlədilməsi, spesifik söz sırası və s. baxımdan oxşarlıq və fərqləri ortaya çıxaran bir sıra dil vahidlərinə yetirilir; 2) Azərbaycanlı və iranlı jurnalistlər tərəfindən yazılmış məqalələrdə izafilik (artıqlıq), 3) Azərbaycanlı və iranlı jurnalistlərin yazdığı xəbər başlıqlarında struktur və leksik qeyri-müəyyənlik hallarına nəzər salınır, 4) azərbaycanlı və iranlı tələbələrin tərcümələrində səhvlərə diqqət yetirilir, bu səhvlərin aradan qaldırılması yolları barədə tövsiyə və təkliflər verilir. Tədqiqatın aparılma ardıcılığına əsasən, ilk olaraq, iki ölkədə nəşr olunan qəzetlərdəki xəbər başlıqlarının leksik, qrammatik-struktur və ritorik cəhətləri toplanmış mətnlər əsasında təhlil edilir, sonra nəticələrə əsaslanan tövsiyə və təkliflər irəli sürülür.

Tədqiqatın mənbələri. Tədqiqat materialları Azərbaycanda nəşr olunan ingilisdilli “Baku Today”, “Our Century”, “Azernews” və İranda nəşr olunan “Tehran Times”, “Kayhan”, “Irannews” qəzetlərindən toplanmışdır¹. Araşdırılan xəbər başlıqları əsasən qəzetlərin “dünya” bölümündən təsadüfi seçmə əsasında toplanmışdır: “Baku Today” – 276, “Our Century” – 231, “Azernews” – 293, “Tehran Times” – 284, “Kayhan” – 259, “Irannews” – 239. Seçmələr sadalanan qəzetlərin 2009-2013-cü illərdə nəşr olunan nömrələrini əhatə edir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Çağdaş dünyamızda informasiya ən mühüm amillərdən biridir. Digər kütləvi informasiya vasitələri ilə yanaşı qəzetlərin də geniş oxucu kütləsi vardır. Xəbər başlıqlarının linqvistik xüsusiyyətlərindən xəbərdar olmaq qəzetlərdə dərc olunan məqalələrin məzmununu anlamaqda insanlara xeyli kömək edə bilər. Kütləvi informasiya vasitələrinin çox geniş rəngarəngliyi mövcud olduğuna görə, redaktorlar müasir rəqabətə davamlı dünyada cəzbedici xəbər başlıqları ilə yaşamağa, sağ qalmağa can atırlar. Təhsil qurumları siniflərdə qəzetlərdən mətn kimi istifadə etməyi artıq qəbul etmişlər, çünki qəzetlərdə geniş əhatəli məzmun, unikal bir diskurs vardır. Ona görə də qəzet mətni diskurs təhlilinin mühüm bir hissəsi kimi dəyərləndirilə bilər. Qəzetin məzmununun şərh edilməsi müəyyən nəzəri vasitələrə yiyələnməyi nəzərdə tutur. Bu səbəbdən, tədqiqat ikitərəfli səciyyə daşıyır. Birincisi, qəzetin təhlili üçün əlimizdə bir nəzəri istinad nöqtəsi olmalıdır. İkincisi, qəzetlərin praktik aspektlərindən bəhs etməliyik. Müqayisəli və kontrastiv tədqiqatlar ingilis dilinin qəzet dili kimi tədrisi, eləcə də tərcümə məsələlərinin tədqiqi üçün pedaqoji cəhətdən faydalı əhəmiyyətə

¹ Avtoreferatda qəzetlər üçün aşağıdakı ixtisarlardan istifadə olunur: Baku Today – BT, Our Century – OC, Azernews – AN; Tehran Times – TT, Kayhan – KN, Irannews – IN.

malikdir. Müasir dövrümüzdə qəzetlərlə onların semiotik xüsusiyyətləri arasında əlaqənin mövcudluğu haqqında danışılır. Qəzetlərdə hər zaman kreativlik axtarılır. Kreativ üslublar xəbər başlıqlarında da müşahidə edilir. Qəzetlər sosial dəyərləri və inamları ifadə edir. Belə qənaətdə gəlinmişdir ki, mədəniyyət və qəzetlərin dili arasında yaxın bir əlaqə vardır. İqtisadi nöqteyi-nəzərdən, bəzi qəzetlər xüsusi linqvistik imkanlardan istifadə etdiklərinə görə yaxşı satılır. Nəzəri baxımdan qəzet xəbər başlıqları hər bir cəmiyyətdə ideologiya və qüvvələr nisbətini göstərir. Mətnin qrammatikasının və semantikasının başa düşülməsi heç də mətnin anlaşılması demək deyildir. Müəllifin və reseptorun (qəbul edənin) mətnə verdiyi ritorik niyyət, ardıcılıq və dünyagörüş eyni dərəcədə mühümdür. Ona görə də, dilə sadəcə gerçəkliyimizi əks etdirən vasitə kimi yanaşılmamalıdır, o həm də gerçəkliyin yaradılmasında mərkəzi yer tutur. Sözlərimiz heç də hər zaman neytral olmur, onlarda həmişə danışanın və ya yazanın maraq və niyyətlərini əks etdirən güc vardır.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar. 1. Dil daşıyıcısı olmayan jurnalistlər tərəfindən yazılmasına baxmayaraq, Azərbaycanda və İranda nəşr edilən ingilisdilli qəzetlərin xəbər başlıqlarının oxşar sintaktik xüsusiyyətləri ilə bərabər, həm də fərqli xüsusiyyətləri vardır. Bu müddəanı belə bir faktla əsaslandırmaq olar ki, xəbər başlıqlarının müəllifləri olan jurnalistlərin ana dilləri müxtəlifdir.

2. Azərbaycanda və İranda nəşr olunan qəzetlərin xəbər başlıqları fərqli leksik xüsusiyyətlərə malikdir. “Baku Today”, “Azernews” və “Our Century” qəzetlərində xəbər başlıqlarında daha çox sözdən istifadə edilir. Həmin qəzetlərdə xəbər başlıqları daha çox sözlünlü birləşmələrlə başlanır. Bunu səbəbi ingiliscə xəbər başlıqlarının tərtibinə Azərbaycan dilinin qrammatikasının təsir etməsidir. “Tehran Times”, “Irannews” və “Kayhan” qəzetlərində xəbər başlıqlarına tərtibinə fars dilinin təsiri vardır. Nəticədə hər iki ölkədə xəbər başlıqları müxtəlif faktorların təsirinə məruz qalmaqla təhtəşüür səviyyəsində onların strukturunu formalaşdırır. Tərcümə səhvləri kimi məsələlərin nəzərdən keçirilməsi bu faktın tamamilə doğru olduğunu ortaya qoyur.

3. Azərbaycanda nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərin xəbər başlıqlarında müşahidə edilən fərqli yazı üslubu Azərbaycan dilinin fərqli struktura malik olması ilə bağlıdır. Bu xarakterik əlamətləri nəzərə almasaq, linqvistik nöqteyi-nəzərdən qəzetlər arasında oxşarlıqlar da mövcuddur.

Tədqiqatın aprobasiyası. Tədqiqat Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun Nəzəri dilçilik şöbəsində yerinə yetirilmişdir. Tədqiqatın nəticələri barədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının tövsiyə etdiyi elmi nəşrlərdə məqalələr nəşr edilmişdir. Tədqiqatın materialları və əldə edilən nəticələr dissertantın dərc etdirdiyi 7 məqalədə öz əksini tapmışdır.

Dissertasiyanın strukturu. Dissertasiya giriş, üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısından və əlavədən ibarətdir.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **Giriş** hissəsində mövzunun seçilməsi və aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilir, elmi yeniliyi, metodları, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, aprobasiyası və strukturu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın **I fəsl** **"Qəzet dilinin ümumi səciyyəsi və xəbər başlıqlarının leksik xüsusiyyətləri"** adlanır. Bu fəsildə qəzetlərin növləri, xəbər başlığı, xəbər başlıqlarının dili, xəbər başlıqlarının növləri və strukturu, xəbər başlıqlarının leksik xüsusiyyətləri araşdırılır. Burada göstərilir ki, kütləvi informasiya vasitələri özündə əsasən qəzet, jurnal, radio və televiziyanı birləşdirir. Qəzetlər xəbərləri təqdim edən və dərc edən bir nəşr olmaqla ictimai fikrin formalaşmasında və baş verən hadisələr haqqında cəmiyyəti məlumatlandırmaqda mühüm rol oynayırlar. "Qəzet nədir?" sualı ilk baxışdan asan görünsə də, ciddi bir sualdır. Azərbaycan dilinin izahlı lüğətində "qəzet" sözü belə izah edilir: "Hər gün, bəzən vaxtaşırı nəşr edilən və ictimai-siyasi həyatın cari məsələlərindən bəhs edən, habelə tənqidi və kütləvi elmi məqalələr dərc edən böyük səhifələr şəklində dövrü mətbuat orqanı."¹ İngilis dilinin izahlı lüğətində *newspaper* "qəzet" sözünün izahı belə verilir: "a weekly or daily publication consisting of folded sheets and containing articles on the news, features, reviews, and advertisements"². Uebster lüğətində də *newspaper* üçün təxminən eyni izahı oxuyuruq: "a set of large sheets of paper that have news stories, information about local events, advertisements, etc., and that are folded together and sold every day or every week"³.

¹ Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti, III c., Bakı: Şərq-Qərb, 2006, s. 128.

² Collins English Dictionary. 8th Edition first published in 2006 © HarperCollins Publishers. 120,000 entries. // ABBYY Lingvo 12 English Trial.

³ <http://www.merriam-webster.com/dictionary/newspaper>.

Qəzetlər müxtəlif növlərə bölünür. Onların üçü formatına görə fərqləndirilir: 1) tamformatlı qəzet – *The Telegraph, The Independent, The Times, The Guardian*. 2) ortaformatlı qəzet – *The Express, The Daily Mail* və s. 3) kiçik formatlı qəzet (tabloid) – *The Sun, The Mirror, The Star*¹. Şübhəsiz, başqa qəzetlər də vardır ki, onları bu model əsasında təsnif etmək olmur. *Newspaper* “qəzet” termini sanki bizə təlqin edir ki, (sözün hərfi mənası: *news* “xəbər” və *paper* “kağız”) qəzetin məzmunu başlıca olaraq günün xəbərlərinə və ya bu xəbərə aid müəyyən təhlilə və şərhə həsr olunmalıdır. Lakin qəzetlər bir sıra bölmələrdən ibarət olur: xəbər, təhlil, reklam və əyləncə.

Qəzetlərin xəbər başlıqlarının strukturu göstərir ki, bunlarda ciddi təhriflərin səbəb olmadığı hallarda *artikl, to be* “olmaq” feili, şəxs əvəzlilikləri, *this* “bu”, *that* “o” kimi işarə əvəzlilikləri buraxılır. Xəbər başlıqlarında feil sistemi xeyli dərəcədə sadələşdirilir. Qəzetlərdə bəzi xəbər başlıqları birləşmə formasında yazılır. Belə birləşmələrin aşağıdakı tipləri geniş yayılmışdır. 1) bir neçə isim sifət funksiyasında çox vaxt feil və ya bağlayıcı olmadan işlənərək bir birləşmə əmələ gətirir – bunu ismin sifət kimi işləndiyi birləşmələr adlandırmaq olar; 2) öntəyinli (pre-modified) ismi birləşmələr geniş istifadə olunur. Bunların istifadəsi onunla izah oluna bilər ki, xəbər başlıqlarında təyin olunandan sonra istifadə edilən birləşmə daha çox yer tutur; 3) Qəzetlərin xəbər başlıqlarında cərd birləşmələrdən geniş istifadə olunur; 4) Xəbər başlıqlarında çox rast gəlinən formalardan biri sözlü birləşmələrdir; 5) Sitatları, sualları, səbəb əlaqələrini, əlaqələndirməni göstərmək üçün xəbər başlıqlarında az yer tutan punktuasiya (durğu işarələri) geniş istifadə olunur.

Xəbər başlığı informasiya materialının birinci hissəsidir. Xəbər başlığı və ya sərlövə oxucuların diqqətini cəlb etmək məqsədilə böyük qalın şriftlə materialın yuxarisında yerləşdirilir. Onun bir sıra funksiyaları vardır ki, bu da xəbər başlığının formasını, məzmununu və strukturunu müəyyən edir. Xəbər başlıqları cari informasiyanın bütün mənzərəsini (xəbər başlığının məzmununu), onun müvafiq önəmini (vizual təsiri və qəzetdəki mövqeyini), onun təsnifatını (qəzetin hansı bölməsində, məsələn, idman, biznes, xarici xəbərlər və s. olmasını) oxucuya çatdırır. Əslində, oxucu xəbər başlıqlarını ötrəi şəkildə nəzərdən keçirməklə günün yenilikləri barədə təəssurata, onun əhəmiyyəti barədə anlayışa malik olur. Xəbər başlığı informasiya materialı toplamaqla məşğul olan müxbir tərəfindən hazırlanır.

¹ Tunstall Jeremy. *Newspaper Power: The New National Press in Britain*. 1996.

Xəbər başlığı spesifik bir mətn növüdür. Onun bir sıra funksiyaları vardır. Bu funksiyalar sərlövhenin formasını, məzmununu və strukturunu müəyyən edir və müəllifin sərbəstliyini məhdudlaşdıran diapozonda fəaliyyət göstərir. Məsələn, xəbər başlığının tutacağı yer hər zaman səhifənin quruluş forması ilə müəyyənləşir və şriftin ölçüsü də müvafiq olaraq məhdud şəkllə salınır. Xəbər üçün informasiya materialı toplamaqla məşğul olan jurnalist minimum sayda sözlə informasiyanı xülasələşdirməyi, oxucunun diqqətini cəlb etməyi bacarmalıdır.

Qəzetlər efemeral, yəni müvəqqəti mətnlərdir. Bu o deməkdir ki, onlar yalnız xəbərin verildiyi gün üçün nəzərdə tutulur. Onlar çoxsaylı oxuculara geniş diapazonlu tələblərlə xidmət edir. Xəbər başlığı onu nəzərdən keçirən şəxsə doğru, dəqiq informasiya verməlidir, şəxs cari hadisələr barədə informasiyanın hamısını oxuduğu qəzetlərdəki xəbər başlıqlarından almağa çalışır. Bu səbəbdən də xəbər başlıqları bir sıra vəzifə və funksiyalar daşıyır. Məsələn, R.E.Uolsli (Wolseley) və L.R. Kempbel xəbər başlıqları üçün aşağıdakı funksiyaları sadalayır: 1. Xəbəri qısa şəkildə təqdim etmək, oxucuya hansısa bir hadisə barədə müəyyən qərara gəlməkdə kömək etmək; 2. səhifəni tipografik cəhətdən cəlbedici etmək¹.

B.Uestli (Westley) xəbər başlığının funksiyalarını belə formalaşdırır: 1) Maraqlı informasiyanı əldə etməkdə oxucunun vaxtına qənaət etməklə xəbərləri indeksləşdirmək; 2) Oxucuya yalnız xəbəri söyləmək².

Kütləvi informasiya vasitələri üzrə mütəxəssis U.L.Rivers xəbər başlığı yazarının diqqət verməli olduğu aşağıdakı funksiyaları sadalayır: 1) oxucunun diqqətini cəlb etmək; 2) hadisənin mahiyyətini açmaq; 3) xəbərləri simvolik olaraq dərəcələndirmək (təsnifləndirmək); 4) qəzeti cəlbedici etmək³.

D.Kristal və D.Devi xəbər başlığının funksiyalarına daha mürəkkəb aspektdən yanaşırlar. Müəlliflərin fikrinə görə, xəbər başlıqları dəqiq, lakonik və əgər mümkünsə, maraqlı məlumat ehtiva etməlidir ki, gözləri səhifə boyu sürətlə hərəkət etdikcə, cəlbedici bir şeyə rastlaşdıqda, diqqətini cəmləyən potensial oxucuda maraq qığılcımı alovlandırın⁴.

¹ Wolseley, R. E. and Campbell, L. R. Exploring Journalism. New York: Prentice-Hall, INC, 1946, p. 330.

² Westley, B. News Editing. U.S.A.: Houghton Mifflin Company, 1953, p. 114.

³ Rivers W. L. The Mass Media: Reporting, Writing, Editing. New York, Evanston, and London: Library of Congress, 1964, p. 288.

⁴ Crystal, D., Davy D. Investigating English Style. London: Longman, 1969, p. 174

Müəllif oxucunun diqqətini cəlb etmək üçün hadisənin bəzi təfərrüatları barədə məlumatı xəbər başlığına daxil etmək məcburiyyətində qalır. Nəzərə alsaq ki, xəbər başlığı üçün ayrılan yer məhduddur, leksik mənalı sözlər başlıq müəllifi üçün qrammatik mənalı sözlərdən daha çox əhəmiyyət daşıyır. Leksik məna daşıyan sözlərə isim, sifət, say, əvəzlik, feil, zərf daxildir. Qrammatik sözlər qrammatik əlaqə barədə işarə verir və onlara *the, a, this, that* kimi determinativlər, *be, have, do* kimi köməkçi feillər daxildir. Başlıqda leksik mənalı sözlərin qrammatik sözlərlə işlənməsi bəzən ikimənalılığa səbəb olur, çünki bir çox leksik mənalı sözlərin hansı sinfə aid olduğunu müəyyən etmək qrammatik sözlərdən asılı olur. Bunun nəticəsi olaraq aşağıdakı kimi xəbər başlıqlarının meydana çıxmasına gətirib çıxarır: *Mine exploded* (BT); *8th army push bottles up Germans* (BT).

Bu xəbər başlıqlarını nəzərdən keçirən oxucu ciddi çətinlik hiss edir, çünki məna elə şəkildə qeyri-müəyyəndir ki, məqaləni oxumadan onu anlamaq olmur. *Mine* əslində partlayıcı silah növüdür (*mina*), amma 1-ci nümunədə *mine* sözünün işləndiyi kontekstdə onun daha çox yiyəlik əvəzliyinə (*mine –mənimki*) oxşadığı ortaya çıxır. 2-ci xəbər başlığında *push* və *bottles* sözləri adətən az işləndiyi mənada istifadə edilmişdir: *Push* bu kontekstdə isim kimi işlənərək *advance* (hücum) mənasını verir, *bottles* isə *bottles up* tərkibi feilin bir hissəsi kimi işlənməklə “block” və ya “trap” mənasını verir. Bu səbəbdən “8th army advance traps Germans” xəbər başlığı *8-ci ordu almanlara tələ qurur* kimi anlaşılmalıdır.

Xəbər başlıqlarının növləri və strukturu. Xəbər başlığının müəllifi müxtəlif mənalı ifadə etməkdə xüsusi vasitə kimi xəbər başlıqlarının müxtəlif növlərindən istifadə edir. İstənilən başlıq və ya sərlovhə aid olduğu mətni adlandırır və bununla da nominativ funksiya yerinə yetirir. Bundan əlavə, hər bir sərlovhəyə informativ və ya kommunikativ funksiya xasdır, çünki onda bu və ya başqa şəkildə ötürülən informasiyanın məzmunu əks olunur. Daşdığı informasiyanın məzmunundan və janrından asılı olaraq, sərlovhələrə müxtəlif adlar qoyula bilər. Belə ki, xəbər informasiyası yayan qəzetlərdə başlığa əsas faktlar, rəqəmlər və bu tipdən olan məlumatlar çıxarıla bilər.

Qəzet mətnlərində xəbər başlıqlarının tam təsnifinə rast gəlinmir. Azərbaycanca və İranda nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərin təhlili göstərir ki, xəbər başlıqlarının müxtəlif növlərindən istifadə edilir. Onları aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər.

Birbaşa xəbər başlığı. Belə xəbər başlığında hadisənin əsas mövzusunun bəhs edilir və onlar çox asan başa düşülür. Məsələn: *Bush to Visit Spain in 2013* (KN); *130 Killed in Plane Crash* (KN).

Sual formalı xəbər başlığı. Onlar adi nəqli cümlələri xatırladır, lakin belə cümlələrin sonunda sual işarəsi qoyulur. Sual formalı xəbər başlıqları aşağıdakı hallarda işlənir:

a) Xəbər başlığı hansısa hadisənin gələcəkdə mümkünlüyü barədə xəbər verir: Məsələn: *Oil Price to Rise?* (AN); *Turkey ready for change?* (TT).

b) Hadisənin doğruluğu, dürüstlüyü barədə müəyyən şübhələr varsa. Məsələn: *Did Troops Fire on Crowd?* (IN); *Ahmadi-Nezhad to run for a Second Term?* (AN).

Sitat formalı xəbər başlıqları. Birbaşa sitatlar xəbərin verilməsində müəyyən funksiyalar daşıyır. Birbaşa sitatdan (xüsusilə müəyyən ixtisas sahəsi üzrə nüfuz sahibi olan mənbədən) istifadə etməklə xəbər başlığını yazan müəllif göstərməyə çalışır ki, verilən xəbər daşdığı informasiyaya inanmaq üçün “təkrar edilməz fakt”dır. Məsələn: *AIDS Expert: "Many Kids at Risk"* (IN).

Birbaşa sitatdan istifadənin başqa bir funksiyası da vardır. Bu yolla xəbər müəllifi özünü və təmsil etdiyi qəzeti verilən informasiyanın doğru-dürüst olmasını təsdiq etməkdən uzaqlaşdırır, bununla göstərir ki, təqdim olunan informasiya qəzetin nöqteyi-nəzəri deyil. Məs.: *Libya Involved in Bombing-Washington* (AN). Burada qəzetin özü Livianın bombalanmasını pisləmir, yalnız məlumat verir ki, Vaşinqton belə iddia edir.

Xarakterik xəbər başlıqları. Belə xəbər başlığını başa düşmək üçün çox zaman materialı bütövlükdə oxumaq lazım gəlir. Məsələn: *"Prisoner Flees on Government's Legs"* (KN). Bu material hər iki ayağı amputasiya olunmuş məhkum barəsindədir. O, hökumət tərəfindən ona verilmiş protez ayaqlar ilə həbsxanadan qaçmağa cəhd edir.

İkiqat xəbər başlığı. Bunlar eyni xəbər materialı üçün istifadə edilən iki hissədən ibarət sərlovhələrdir və çox vaxt əsas hadisələrdən bəhs edən xəbərlər üçün istifadə olunur. Məsələn: *"Expected to run for president" and "Rouhani to Address People on TV"* (KN).

Xəbər başlıqlarının leksik xüsusiyyətləri. Müasir qəzetlər müxtəlif materialları səhifələrinə çıxarırlar. Oxucu qəzet səhifələrindən tək-cə xəbərləri və onlara aid şərhləri deyil, müxtəlif texniki, humanitar, sosial, biznes və s. sahələrə dair məlumat əldə edə bilər. Qəzetin əsas funksiyası və məqsədi oxucuları məlumatlandırmaq, maarifləndirmək və ayaqlandırmaq olduğuna görə, yalnız həmin məqsədə xidmət edən çap

olunmuş materiallar qəzet dilinin tələblərinə cavab verir. Qısa xəbərlər, ölkənin siyasi, iqtisadi, idarəçilik sahəsinə dair informasiya və hesabatlarla şərh vermədən yalnız faktları göstərir. Belə materiallarda istifadə edilən leksika ədəbi dilə aid olub neytral səciyyə daşıyır. Araşdırılan qəzetlərdə xəbər başlıqlarının təhlili göstərir ki, ingilis dili daşıyıcısı olmayan jurnalistlərin yazdığı xəbər başlıqlarında əsasən ingilis ədəbi dilinin üslubi cəhətdən neytral sözlərindən istifadə olunur. Nümunələr: *Italian FM to visit Tehran* (TT). *Kazakhstan bans export of some petroleum products* (AN). *Azerbaijan, Bosnia Herzegovina discuss agricultural cooperation* (BT).

İnformasiyanı effektiv şəkildə oxuculara çatdırmaq üçün xəbər başlığında sözlər çox bacarıqla və ehtiyatla seçilməlidir. Bu sözlərin əksəriyyəti nitq hissələrinə görə isim, feil və sifəti əhatə edir.

Aşağıda araşdırılan qəzetlərdə xəbər başlıqlarında rast gəlinən isim, feil və sifətlərin ümumi statistik nəticələri təqdim edilir.

	Baku Today		Azernews		Our Century	
	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz
Ümumi say	3067	100%	3031	100%	3050	100%
İsmlər	1160	37.8%	1155	36.8%	1163	38.5%
Sifərlər	114	3.7%	116	3.9%	115	3.8%
Feillər	192	6.2%	193	6.3%	195	6.5%
	Kayhan		Irannews		Tehran Times	
	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz
Ümumi say	2080	100%	2063	100%	2072	100%
İsmlər	998	48.5%	988	45.7%	994	47.9%
Sifətlər	68	3.1%	56	2.3%	60	2.8%
Feillər	150	8.2%	133	6.2%	148	7.1%

Cədvəldən görüldüyü kimi, müqayisə edilən qəzetlər isim, sifət və feillərin istifadəsinə görə çox da fərqlənmir. Bu qəzetlərdə nəzərdən keçirilən söz kateqoriyalarının ayrı-ayrılıqda istifadə edilməsində kəmiyyət göstəricilərinin tədqiqi aşağıdakı mənzərəni ortaya qoyur.

	Baku Today		Azernews		Our Century	
	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz
İsmlər	1160	37.8%	1155	36.8%	1163	38.5%
Ümumi ismlər	690	22.4%	680	21.8%	697	23.8%
Xüsusi ismlər	470	15.4%	475	15%	466	14.7%

	Kayhan		Irannews		Tehran Times	
	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz
İsimplər	998	48.5%	988	45.7%	994	47.9%
Ümumi isimplər	592	29.3%	560	26.5%	582	28.1%
Xüsusi isimplər	406	19.2%	428	19.2%	412	19.8%

Bu cədvəllər göstərir ki, iki ölkədə nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərdə xəbər başlıqlarında daha çox ümumi isimplərdən istifadə etməyə meyil vardır. Xüsusi isimplər isə ümumi isimplərə nisbətən az işlənir.

	Baku Today		Azernews		Our Century	
	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz
Feillər	192	6.2%	193	6.3%	195	6.5%
Sadə feillər	192	6.2%	190	6.1%	195	6.5%
Tərkibi feillər	0	0%	3	0.2%	0	0%

	Kayhan		Irannews		Tehran Times	
	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz	Miqdar	Faiz
Feillər	150	8.2%	133	6.2%	148	7.1%
Sadə feillər	148	8.1%	133	6.2%	148	7.1%
Tərkibi feillər	2	0.1%	0	0%	0	0%

Cədvəllərdən görüldüyü kimi, sadalanan qəzetlərin xəbər yazarları xəbər başlıqlarında sadə feillərdən və sadə feili birləşmələrdən istifadə etməyə meyillidirlər. Bəzi qəzetlərdə sadə feillər və feili birləşmələr digərlərinə nisbətən az işlədilir. Bunun səbəbi odur ki, sadə sözlər oxucuların xəbərləri daha asan başa düşməsinə imkan verir. Qəzetlərin ikisində – *Azernews* və *Kayhan* – xəbər başlıqlarında tərkibi feillər cüzi miqdarda istifadə edilmişdir.

Xəbər başlıqlarında istifadə edilən sifətlər daha çox təsviredici və qiymətləndirmə funksiyası daşıyır. Dissertasiyada iki ölkədə nəşr olunan qəzetlərin xəbər başlıqlarında işlənən sifətlərin kəmiyyət göstəriciləri

cədvəllər şəklində təqdim olunur. Sadalanan qəzetlərin xəbər başlıqlarında daha çox sadə sifətlər istifadə edilir. Bunun səbəbi də anlaşılandır: az yer tutmaq və mətni oxunması üçün az vaxt sərf etmək.

Xəbər başlıqlarının leksik xüsusiyyətlərindən biri də onlarda işlənən qısaltmalarla bağlıdır. Qısaltmaların bir növü olan abreviaturalar söz və ya ifadənin qısaldılmış forması olub, əsasən yazıda onun tam formasını təqdim etmək üçün istifadə edilir. Onların digər növü olan akronimlər isə mürəkkəb adın tərkibindəki sözlərin baş hərflərindən ibarət olur. Abreviatura və akronimlərin xəbər başlıqlarında istifadəsi, hər şeydən öncə, onların az yer tutması və oxunuşunun asan olması ilə əlaqəlidir. Dissertasiyada iki ölkədə nəşr olunan qəzetlərin xəbər başlıqlarında işlədilən abreviatura və akronimlər geniş tədqiq olunur, onların kəmiyyət göstəricilərinin müqayisəli təhlilinə dair statistik cədvəllər verilir.

Xəbər başlıqlarında işlənən leksik material spesifik xüsusiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, xəbər başlıqlarında işlənən leksikanı siyasi, iqtisadi, hərbi və s. sahələrə aid terminlər, termin olmayan siyasi leksika, qəzet klişeləri, abreviatura, neologizmlər, alınma sözlər kimi təsnif etmək olar.

a) Siyasi və iqtisadi terminlər: *anti-terror war, banker, blast, budget deficit, business, elections, financial difficulties, human rights, immigration, military facilities, opinion polls, presidential vote, privatize race, opponent, security, stability, terrorist network, to devastate.*

b) Termin səciyyəsi daşımayan siyasi leksika: *breakdown, emergency, anti-terror funding, hostages, kidnappers, local terror cells, officials, popularity rating, protest, regime.*

Yuxarıda sadalanan sözlər qəzet dilində elə şəkildə işlənir ki, onların termin olub-olmadığı barədə dəqiq söz demək heç də asan olmur. Yalnız kontekst onların termin olub-olmadığını müəyyən etməyə imkan verir. Bəzi sözlərin semantik strukturu həm terminlərdən, həm də qeyri-terminlərdən təşkil olunur, məsələn, *nationwide, crisis, protest, regime* və s.

c) Kitab sözləri, o cümlədən metaforikləşmə əsasında yaranan və bu səbəbdən emosional çalar daşıyan müəyyən ifadələr: *war hysteria, escalation of war, overwhelming majority, a stormy applause, post attack cleanup, global hunt for terrorists, a shot of power.*

d) Qəzet klişeləri, yəni oxucuya tanış gələn ümumi birləşmələr və stereotip ifadələr: *public opinion, free markets, long-term agreements, a melting pot, to cast a veto over, crucial // pressing problems, zero tolerance, political correctness.*

e) Neologizmlər: *genetically modified, genetically engineered, online auctions, cybercrime, cybercriminal, Internet banking, benchmark* və s.

f) İxtisarlər. Araşdırılan ingilisdilli qəzetlərin xəbər başlıqlarında rast gəldiyimiz ixtisarlara semantik cəhətdən belə qruplaşdırmaq olar:

1. Siyasi abreviaturalar: UN, EU, U.S., CO-OP (BT); FM, LA, IAP (OC); IMF, ADR, NATO, gov't (AN); U.N., U.S., FM, intl, IAEA (TT); IRGC, NPT, NAM, EU, WFP (IN); UN, CIA, AP-GFK, PM (KN);

2. İqtisadi abreviaturalar: IMF, NDF, IP, UAE (TT); CEO, LPG, WSA, GECF, IEA (KN); GDP, WSJ, USO, MOV, UK (IN); CO, UN, OP, WB, TASIM, Ltd, EBRD, ICT (OC); EMITT, BTK, S&P, EFSE, IT; GDP, bln, IBA, AZAL, IDB (AN); CIS, ADB, STS, CBA, TAP, EU, TANAP, SOCAR, AIM (BT).

3. Dövlət adları bildirən abreviaturalar: U.S. (TT), US (BT), NY (KN), LA (AN);

4. Transmilli şirkət və təşkilat adları bildirən abreviaturalar: IMF, NDF (TT), WSA, GECF (KN), WSJ (IN), IDB, IBA (AN), TANAP, SOCAR, AIM (BT), Ltd (OC);

5. Lokal şirkət, təşkilat adları bildirən abreviaturalar CEO, LPG (KN), MOV, GDP, USO (IN), CO, OP (OC), IBA, EFSE (AN), CBA (BT);

6. İdmanla bağlı abreviaturalar: SC, IPL, FIBA, GM, NPC, U.S. (KN); NOC, AFC, U-22, AS, FIFA (TT); IBSA, U-20, FIVB, IWBF, (U-19), FC (IN); IOC, ISB, DJ, IWF, EOC, MMA, AIBA (BT); FC, FIVB, UEFA, U.S.A., IPC (OC); FIDE, FILA, FIFA, ECRG, SST, AFFA (AN);

7. Müxtəlif elm sahələrinə aid olan abreviaturalar: NASA, MIIX2 (TT); LG, T.Vs, OLED (KN); VP, BMW, JAXA (IN); RWE, GEOMAR (OC); IT, ICT (AN); CTBTO, SDF (BT).

Dissertasiyanın "**Xəbər başlıqlarının qrammatik xüsusiyyətləri**" adlanan **II fəsl** 2 yarım bölmədən ibarətdir. 1-ci yarım bölmə xəbər başlıqlarında zaman formalarının işlənməsinə həsr olunmuşdur. Xəbər başlıqlarını adi cümlələrdən fərqləndirən xüsusi qrammatik qaydalar mövcuddur. Həmin qrammatik qaydaların biri də xəbər başlıqlarında istifadə edilən xüsusi zaman sistemidir.

Feilin zaman formalarından bəhs edən qrammatika kitablarında, dissertasiya və monoqrafiyalarda ümumi şəkildə qəbul edilir ki, feilin zaman kateqoriyası zamanı ifadə etmək üçün işlədilir, yəni feilin zamanı cümlədə və cümlələr arasındakı zaman əlaqələrini göstərmək üçün istifadə

olunur¹. R.Kvirk və həmmüəlliflər göstərirlər ki, zaman “sonsuz uzunluğu olan nəzəri bir xətdir ki, onun üzərində indiki an nöqtəsi davamlı olaraq hərəkətdədir”. İndiki andan irəlidə olan hər bir şey, gələcəkdə, indiki andan arxada olan nə varsa, keçmişdə olur. Zaman kontinuumu adətən üç yerə – keçmiş-indiki-gələcək – bölünür, amma feilin zaman kateqoriyası iki yerə: indiki və keçmiş ayrılır. Morfoloji olaraq, indiki və keçmiş formalara bərabər gələcək formalar ingilis dilində yoxdur².

İndiki zamanın işlənməsi. Xəbər başlıqlarında indiki zamanın geniş şəkildə istifadə edilməsi qəzet dilinin spesifik xüsusiyyətlərindən biri hesab olunur³. İngilisdilli qəzetlərinin təhlili göstərir ki, xəbər başlıqlarında əsasən indiki zamanda işlənir. Xəbər başlıqlarında indiki zamanın işlənməsi onun atemporallığı ilə izah edilə bilər. Bu fakt araşdırılan ingilisdilli qəzetlər üçün oxşar cəhət kimi qeyd oluna bilər. İndiki zamanın işlədilməsində fərqli cəhət də vardır. Diqqətli təhlil göstərir ki, Azərbaycan jurnalistləri indiki zamanı çox vaxt “hal, vəziyyət bildirən indiki zaman” (state present) və “adət halını almış indiki zaman” (habitual present) yerində istifadə edir. İranlı jurnalistlər isə indiki zamandan keçmiş zamana aid hadisələri bildirmək, bundan əlavə hazırda baş verən (yəni indiki zamanda) və gələcəkdə baş verəcək hadisələri ifadə etmək üçün işlədirlər.

Keçmiş zamanın işlənməsi. Tədqiqatçılar göstərirlər ki, iş, hal və hərəkət keçmiş zamanda baş verirsə, onun ifadə edilməsi üçün standart ingilis dilində keçmiş zaman istifadə edilir⁴. Buna uyğun olaraq, qəzetin mətnində də keçmişə aid hadisələr keçmiş zamanda (Past Simple) yazılır. Amma xəbər başlığında keçmiş zamanın əvəzinə indiki zaman işlədilir. Bununla belə, xəbər başlıqlarında keçmiş zamanın işlədilməsi hallarına da rast gəlinir. Bu halda artıq Past Simple zaman formasından deyil, keçmiş zaman feili sifətindən (Past Participle) danışmaq olar. Xəbər başlıqlarında məchul növdə (Passiv) olan cümlələr köməkçi feillər olmadan, yalnız keçmiş zaman feili sifəti ilə qurulur. Məsələn: Dmitri Loskov *signed with*

¹ Kazimov Q. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı, Elm və təhsil, 2010. Musayev O. İngilis dilinin qrammatikası, Bakı, 1979; Tahirov I. Dildə temporallıq sahəsi (Azərbaycan və ingilis dillərinin materialları üzrə). Fil.e.d. diss., Bakı, 2008.

² Quirk R., S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. A Comprehensive Grammar of the English Language. London and New York: Longman. 1985, pp. 175-176.

³ Fowler, R. Language in the News. Discourse and Ideology in the Press. London and New York: Routledge. 1991; Halliday M.A.K. An Introduction to Functional Grammar. London: Edward Arnold. 1985

⁴ Quirk R., S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. A Comprehensive Grammar of the English Language. London and New York: Longman. 1985, s.183

Lokomotiv new contract (BT). New bridge *launched* on Azerbaijani-Iranian border (AN)

Bu tipli misallardan göründüyü kimi, xəbər başlıqlarında keçmiş zamanla keçmiş zaman feili sifətini bir-birindən fərqləndirmək o qədər də asan deyildir. Feilin keçmiş zamanı ilə keçmiş zaman feili sifəti eyni olduqda onları ayırmaq xüsusilə çətinlik törədir: *play-played-played; feel-felt-felt; spend-spent-spent*. Amma onların çoxu, faktiki olaraq, keçmiş zaman feili sifəti yerində çıxış edir, keçmiş zaman yerində deyil. Eyni zamanda belə xəbər başlıqlarında məlum növlə məchul növü ayırmaq da o qədər asan olmur.

Gələcək zamanın işlənməsi. İngilis dilində indiki və keçmiş zamanla müqayisədə şəkilçi ilə əmələ gələn gələcək zaman olmadığına görə, bu dildə gələcəkdə baş verəcək iş, hal və hərəkət bir sıra yollarla – köməkçi modal feillər, yarım-köməkçi feillər, modal birləşmələr və ya sadə indiki və indiki davamedici formalar ilə ifadə edilə bilər¹.

Xəbər başlıqlarında gələcək zamanın geniş yayılan ifadə üsullarından biri infinitivdir. Məsələn: *Ahmadi-Nezhad to Leave for UN (AN); Iran to Deport Illegal Afghans (AN)*.

İngilisdilli qəzetlərdə xəbər başlıqlarında zamanların işlənməsini cədvəl əsasında ümumi şəkildə aşağıdakı kimi təsvir etmək olar.

	İndiki zaman		Keçmiş zaman		Gələcək zaman	
	Aktiv	Passiv	Aktiv	Passiv	Aktiv	Passiv
Baku Today	85	7	59	3	29	4
Azernews	88	8	70	2	31	4
Our Century	87	8	65	4	29	4
Kayhan	98	2	10	1	32	2
Tehran Times	140	2	6	0	10	0
Irannews	125	1	7	1	11	0

Cədvəldə zamanların işlənməsi aktiv və passiv formalarda rast gəlinən şəkildə təsvir edilmişdir. Göründüyü kimi, hər iki ölkədə nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərdə xəbər başlıqlarında aktiv növün işlənməsi üstünlük təşkil edir. Passiv növün işlənməsi isə o qədər də səciyyəvi deyil.

¹ Quirk, R., S. Greenbaum, G. Leech, J. Svartvik. A Comprehensive Grammar of the English Language. London and New York: Longman. 1985, s.213.

İranda nəşr olunan “Tehran Times” və “Irannews” qəzetlərində keçmiş və gələcək zamanların işləndiyi passiv növ cümlələrə isə, ümumiyyətlə, rast gəlinmir.

Dissertasiyada araşdırılan qəzetlərin xəbər başlıqlarında zaman formalarının işlənməsi ilə bağlı statistik nəticələr geniş şərh olunmuş, bu sahədə onları fərqləndirən xüsusiyyətlərə nəzər yetirilmişdir.

Xəbər başlıqlarının sintaktik xüsusiyyətləri. Xəbər başlıqlarında istifadə edilən sintaktik konstruksiyalar, cümlə modelləri, cümlənin məqsəd və intonasiyaya görə növləri təhlilə ehtiyacı olan məsələlərdən hesab olunur. Məlum olduğu kimi, sintaksis sözlərin və söz birləşmələrinin cümlələr şəklində sıralanması və əlaqələnməsi qaydalarını əhatə edir. Sintaksis cümlə strukturunun bütün elementləri arasında qarşılıqlı əlaqənin və cümlələrin ardıcılıqla düzülüşünü idarə edən qaydaların öyrənilməsi ilə məşğul olur. Sintaksis effektiv linqvistik kommunikasiya üçün istifadə edilə bilən müxtəlif imkanlara malikdir. A.Axundov yazır: "Sintaksis nəinki qrammatikanın, ümumiyyətlə, dilçiliyin çox mühüm şöbələrindəndir. Belə ki, dil özünün ünsiyyət vasitəsi olmaq vəzifəsini, məlum olduğu kimi, sintaktik vahidlər, daha doğrusu, cümlələr vasitəsilə yerinə yetirir."¹.

Azərbaycanda və İranda nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərdə xəbər başlıqlarının təhlili onların əsasında duran dominant sintaktik strukturları üzə çıxarmağa imkan verir. Məqsəd və intonasiyaya görə cümlə növlərindən nəqli, sual və əmr cümlələri tipində formalaşan xəbər başlıqları hər iki ölkənin ingilisdilli qəzetlərində geniş yer tutur. Xəbər başlıqlarının formalaşmasında söz birləşmələri də iştirak edir.

Nəqli cümlə tipində formalaşan xəbər başlıqları. Xəbər başlıqları arasında nəqli cümlə tipində formalaşanlar əksəriyyət təşkil edir. Nəqli xəbər başlıqlarının əsasında duran cümlələr arasında rast gəlinən sintaktik strukturlar sadə cümlədən tutmuş mürəkkəb cümləyə qədər sintaktik vahidləri əhatə edir.

Sadə cümlə tipində nəqli xəbər başlıqları. Bunlar cümlə bütövlüklü sadə cümlə quruluşunda təzahür edir və digər xəbər başlıqları arasında informativliyi ilə seçilir. Belə xəbər başlıqlarında oxucuya təsir funksiyası əlavə üslubi sintaktik vasitələrdən istifadə edilmədən verilən informasiyanın özünün köməyiylə əldə edilir. Bu tipli xəbər başlıqlarında əsasən feilin müxtəlif zaman formaları işlənir: *Taliban Opens Offices in Riyadh and Ankara* (IN). *Azerbaijan shines at Beijing Olympics* (AN).

¹ Axundov A. Ümumi dilçilik. Bakı: Şərq-Qərb, 2006, s. 154.

Sadə cümlə əsasən aşağıdakı struktur sxemlərdə təzahür edir:

S+V: *Annual Baltic Forum Opens* (BakuToday); *Armenia deserted* (OC); *Iran monthly oil exports rise* (AN).

S+V+O: *Bahraini police arrest 22 protesters* (TT); *Washington reassesses Iran policy* (İrannews).

S+V+O+O: *Iran seeks closer ties with Oman* (TT); *UN Secretary General urged the Security Council to adopt collective measures to Syria* (BT)

S+V+O+Adv: *Blast Hits Tram Station in Egyptian Capital* (KN); *New World Order kills democracy in Egypt* (İrannews)

S+V+Adv: *State of emergency declared in 3 Nigerian states* (TT); *Offshore zone may appear in Kazakhstan* (AN)

Adv+V+S: *In the mountains of Georgia killed Ukrainian climbers* (BT); *In the Tomsk Region established minimum subsistence* (BT).

Mürəkkəb cümlə tipində formalaşan nəqli xəbər başlıqları. Mürəkkəb cümlə tipində nəqli xəbər başlıqları əsasən mürəkkəb tabeli cümlə şəklində təzahür edir. Xəbər başlıqlarında ən çox rast gəlinən tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədir. *Syrian prime minister says victory is nearing* (TT); *Tehran says its ready to answer IAEA questions* (AN).

Sual cümləsi tipində formalaşan xəbər başlıqları. Sual cümləsi əsasında formalaşan xəbər başlıqlarında oxucu ilə birbaşa ünsiyyət suallar əsasında qurulur.

Ümumi suallar: *Is economics a science?* (AN). *Can air power end Libya war?* (TT).

Xüsusi suallar: *Why Is the US Spending So Much on the F-35 Fighter?* (KN).

Alternativ suallar: *The White or Black List?* (İrannews). *Thaw in Iran-U.S. ties: mirage or reality?* (AN).

Nəqli cümlə formasında suallar. *Pentagon plans countdown to Syria war?* (İrannews); *CSKA may lead the Belarusian expert?* (BT)

Əmr cümləsi tipində formalaşan xəbər başlıqları. *Lose weight, look and feel great.* (AN); *Stop the time* (AN); *Mind control in Ritalin Nation* (TT).

Söz birləşməsi şəklində olan xəbər başlıqları. Söz birləşməsi şəklində olan xəbər başlıqları nominativ xarakter daşıyır. Belə xəbər başlıqlarında hərəkət və ya proses yoxdur, sadəcə bu və ya digər obyekt, yaxud subyekt adlandırılır. Nümunələr: *East Africa's prosperity gap* (AN); *D8 tourism role significant* (IN); *Human Rights in Bahrain* (KN).

İsmi sözləmlər (noun phrases). *Zionist Apartheid Week* (KN); *Africa's drug market* (TT); *Europe's middle-age trap* (AN). Azərbaycanda nəşr olunan qəzetlərdə belə struktur modelə az rast gəlinir. Postmodifikasiya əsasında yaranan xəbər başlıqlarına misallar: *The Future of İnternet* (AN); *Age of sustainable development* (AN); *The Future of Data Storage* (TT).

Adyektiv sözləmlər (Adjective phrases): Məsələn: *Disgraced Former US Congressman* (KN); *Lost childhood in Khojaly* (AN).

Aşağıda xəbər başlıqlarının struktur tipinə görə kəmiyyət göstəricilərinin cədvəli verilir.

Struktur tipinə görə təsnif edilən xəbər başlıqları		Azərbaycan qəzetləri		İran qəzetləri	
		Sayı	%	Sayı	%
Nəqli cümlə	Sadə cümlə	145	48,3 %	146	48,6 %
	Mürəkkəb cümlə	61	20,3 %	48	16%
Sual cümləsi	Ümumi	3	1%	5	1,7 %
	Xüsusi	1	0,3 %	3	1 %
	Seçmə	1	0,3 %	1	0,3 %
	Nəqli cümlə formasında sual	4	1,3 %	1	0,3 %
Əmr cümləsi		3	1%	2	0,7 %
Söz birləşməsi	İsmi birləşmə	75	25 %	93	31 %
	Adyektiv birləşmə	7	2,3 %	1	0,3 %
Cəmi		300	100 %	300	100 %

Xəbər başlıqlarında ellipsis. Ellipsis hadisəsi qəzet dilində, xüsusilə xəbər başlıqlarında geniş yayılmış səciyyəvi cəhətdir. Ellipsis hadisəsinin əsas məqsədi daha az sözdən istifadə etməklə mənanı yığcam şəkildə ifadə etməkdir. Ellipsisin mövqeyindən asılı olaraq üç kateqoriya və ya qrup ayırd edilir: ön ellipsis (initial ellipsis), orta ellipsis (medial ellipsis) və son ellipsis (final ellipsis). Araşdırılan qəzetlərin xəbər başlıqlarında əsasən medial ellipsisə təsadüf edilir. Medial ellipsis zamanı müxtəlif nitq hissələri və cümlə üzvləri ötürülə bilər.

Dissertasiyada xəbər başlıqlarında artıqlın, bağlayıcıların, yiyəlik əvəzləklərinin, cümlə üzvlərindən mübtədanın, xəbərin, başlıqlarda sitatı təqdim edən feilin ellipsisi hadisəsindən faktik dil materialı əsasında geniş bəhs edilmişdir.

Dissertasiyanın "Xəbər başlıqlarının üslubi xüsusiyyətləri və tərcümə məsələləri" adlanan III fəslin 2 yarım bölmədən ibarətdir. 1-ci yarım bölmə xəbər başlıqlarının üslubi xüsusiyyətlərinə həsr edilir və onlarda xüsusi effekt yaratmaq üçün istifadə edilən qafiyə, alliterasiya, metafora, metonimiya, şəxsləndirmə, antiteza, ritorik sual, epitet kimi vasitələr araşdırılır.

Qafiyə: Catch him, Snatch Him, Make Him Yours (IN). "Lose weight, look and feel great" (AN).

Alliterasiya: Where Islam clashes with the West (TT). Six Simple Secrets to Keep You Looking Fabulous (TT). "Whales Wheat Woes" and "Cheap Channel Charters Change Charges" (TT).

Metafora: More water money goes down the drain (TT). Prices for construction materials down 20% (AN). Food prices down (AN)

Metonimiya: Pentagon plans countdown to Syria war? (IN). Khojaly genocide petition collects 100,000 votes on White House website (AN).

Şəxsləndirmə: Washington Blames Baghdad for People's Suffering (TT). Russia Objects to NATO Expansion (AN). German Bundestag bemoans Khojaly massacre (AN). Russia's Lukoil considers new projects in Iran (IN).

Antiteza: Sharon: Buddha of Middle East or butcher of Beirut? (TT). A 'frozen conflict' that could boil over (AN).

Ritorik sual: Is NASA's James Webb Space Telescope a time machine? (KN). Artificial beauty or requirement of modern times? (AN)

Epitet: The White or Black List? (IN). Kashmir Black Day observed in Tehran (TT).

Fəslin 2-ci yarım bölməsi xəbər başlıqlarının tərcümə məsələlərinə həsr edilir. İngilisdilli qəzetlərin dil xüsusiyyətləri xəbər başlıqlarının formalaşmasına xeyli dərəcədə təsir göstərdiyinə görə, onların tərcüməsi bir sıra çətinliklər törədir və ötürülən informasiyanı düzgün anlamaq üçün onları ana dilində başa düşmək lazım gəlir. Ona görə də tədqiqatın bu yarım bölməsində Azərbaycanda və İranda nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərdə xəbər başlıqlarının tərcüməsində tələbələrin qarşılaşdığı bəzi çətinliklərin araşdırılmasına diqqət yetirilir. Araşdırma test formasında aparılmışdır. Bu məqsədlə ingilis dilini öyrənən tələbələr həmin testdə iştirak etmişdir. Onlara "Tehran Times" və "Baku Today" qəzetlərindən təsadüfi seçilmiş hər biri 50 xəbər başlığından ibarət test verilmiş və tərcümə etmələri xahiş edilmişdir. Testlər xəbər başlıqlarının tərcüməsi zamanı yol verilə bilən mümkün linqvistik səhvləri üzə çıxarmaq məqsədilə təhlil edilmişdir. İranlı tələbələrin tərcümə etdikləri xəbər

başlıqlarının ilkin səviyyədə təhlilindən belə nəticə əldə edilmişdir ki, iştirakçılar tərcümələrdə qrammatik və leksik səhvlərə yol vermişlər. Xəbər başlıqlarının tərcümələrinin ikinci səviyyədə təhlili göstərmişdir ki, iştirakçılar ingilis xəbər başlıqlarının formalaşma qaydaları barədə qeyri-adekvat biliyə malikdirlər. Tərcümələrin ümumi təhlilindən aydın olmuşdur ki, iştirakçıların əsas çətinlikləri diskurs və leksik tiplərlə müşayiət olunan qrammatika məsələləri ilə bağlı olmuşdur. Azərbaycanlı tələbələrin tərcümələrinin təhlili belə qənaətə gəlməyə əsas vermişdir ki, onlar da xəbər başlıqlarının tərcüməsində təxminən eyni səhvlərə yol verirlər. Testlərin təhlili nəticələri dissertasiyada geniş şəkildə əksini tapmışdır. Belə bir testləşdirmə daha çox auditoriyalarda dərs deyən müəllimlər və proqram tərtibatçıları üçün əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın **nəticələri** 12 bənddə ümumiləşdirilmişdir. Onların bəzilərinə diqqət yetirək:

1. Xəbər başlığı spesifik bir mətn növüdür. Xəbər başlığı hazırlayan müxbir minimum sayda sözlə informasiyanı xülasələşdirməyi, oxucunu cəlb etməyi və əgər ön səhifədə yerləşdirilirsə, diqqəti qəzetə yönəltməyi bacarmalıdır. Qəzet xəbər başlıqları bir sıra funksiyaları ilə xarakterizə olunur. Xəbər başlıqlarını xarakterizə edən başlıca funksiyaları nominativ, informativ, reklam, qrafik cəhətdən fərqləndirici (qrafoloji-vizual), qiymətləndirmə kimi təsnif etmək olar. Informativ və ya reklam funksiyasının hansının aparıcı olmasından asılı olaraq bu və ya digər qəzet başlıqlarının reklam və ya informativ kimi əsas tipləri fərqləndirilir. Azərbaycanda və İranda nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərdə informasiya formasında ifadə olunmuş xəbər başlıqlarında qiymətləndirmə xarakterli ifadə və konstruksiyalar da yer alır.

2. Azərbaycanda və İranda nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərdə xəbər başlıqlarının aşağıdakı struktur növlərindən istifadə edilir: 1. Birbaşa xəbər başlığı; 2. Sual formalı xəbər başlığı; 3. Sitat formalı xəbər başlıqları; 4. Xarakterik xəbər başlıqları; 5. İkiqat xəbər başlığı. Xəbər başlıqlarının sadalanan növlərinin hər biri unikal bir mətn olmaqla yanaşı yerinə yetirdiyi funksiyalar vardır. Bu funksiyalar da başlıqların formasını, məzmununu və strukturunu diktə edir.

3. Xəbər başlığını daha parlaq, maraqlı, canlı etmək üçün müxtəlif leksik vasitələrdən istifadə olunur. Onların əksəriyyəti nitq hissələrinə görə isim, feil və sifətdir. Xəbər başlıqlarında işlənən leksika ədəbi dildə işlənən leksik vahidlərdən ibarət olub əsasən neytral səciyyə daşıyır və siyasi, iqtisadi, hərbi və s. sahələrə aid terminlər, termin olmayan siyasi leksika, qəzet klişeləri, mürəkkəb ixtisar olunmuş sözlər, abreviatura,

neologizmlər, alınma sözlər kimi sahələri əhatə edir. Araşdırma göstərir ki, həm azərbaycanlı, həm də iranlı jurnalistlər tərəfindən təxminən eyni miqdarda termin səciyyəsi daşımayan siyasi leksikadan istifadə edilir.

4. Azərbaycanda və İranda nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərdə xəbər başlıqlarında zaman formalarının müqayisəli təhlili göstərir ki, onlarda indiki zaman (Present Tense) birmənalı olaraq üstünlük təşkil edir. Bu, ümumiyyətlə, ingilis qəzet dilinin sabitləşmiş normasına uyğun bir tendensiyadır. İranda nəşr olunan qəzetlərdə bu tendensiya daha aşkardır: “Tehran Times”, “Irannews”, “Kayhan” qəzetlərində nəzərdən keçirilən xəbər başlıqlarının 87 %-ində indiki zaman (Present tense) işlənmişdir. Azərbaycanda nəşr edilən ingilisdilli qəzetlərin xəbər başlıqlarında indiki zamanın (Present tense) işlənməsi üstünlük təşkil edir: “Baku Today” qəzetində 49 %, “Azernews” qəzetində 48 %, “Our Century” qəzetində 50 % indiki zaman (Present tense) ilə ifadə edilmişdir.

5. Azərbaycanda və İranda nəşr olunan ingilisdilli qəzetlərdə istifadə edilən xəbər başlıqlarının sintaktik xüsusiyyətlərinin sistemli təsviri başlıqların tiplərini, funksiyalarını və başlıqlarda yer alan konstruksiyaların kompleksliyini, mürəkkəbliyini əhatə edir və xəbər başlıqlarının əsasında duran dominant sintaktik strukturları üzə çıxarmağa imkan verir. Xəbər başlıqlarında istifadə olunan sintaktik strukturlar söz birləşməsi, sadə cümlə və mürəkkəb cümlələri əhatə edir. Xüsusi dil və yer məhdudiyyəti səbəbindən xəbər başlıqlarında monopredikativ sadə cümlələrdən ibarət linqvistik konstruksiyalar əksəriyyət təşkil edir. Müqayisə göstərir ki, nəqli cümlə əsasında formalaşan xəbər başlıqları ən işlək sintaktik strukturdur. Nəqli cümlə əsasında formalaşan xəbər başlıqları sadə, sadə geniş, mürəkkəb cümlələri əhatə edir. Sadə cümlənin S+V; S+V+O; S+V+O+O; S+V+O+Adv; S+V+Adv kimi struktur sxemləri istifadə olunur.

6. Ellipsis hadisəsi qəzet dilində, xüsusilə xəbər başlıqlarında geniş yayılmış səciyyəvi cəhətdir. Araşdırılan ingilisdilli qəzetlərin xəbər başlıqlarında əsasən medial ellipsisə təsadüf edilir. Xəbər başlıqlarında artiklın, yiyəlik əvəzliyinin, bağlayıcıların ellipsisi geniş yayılmış, cümlə üzvlərindən mübtədanın və xəbərin ellipsisinə rast gəlinir.

7. Xəbər başlıqlarında ekspressivlik, ifadəlilik kimi üslubi xüsusiyyətlər bir sıra üslubi vasitə və fiqurların köməyi ilə əldə edilir. Azərbaycan və İran ingilisdilli qəzetlərində xəbər başlıqlarını cəlbedici, oxunaqlı etmək üçün alliterasiya, qafiyə, epitet, metafora, metonimiya, antiteza, şəxsləndirmə, ritorik sual kimi üslubi vasitə və fiqurlar istifadə edilir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu aşağıdakı məqalə və tezislərdə əksinin tapmışdır:

1. News headlines: types and linguistic structure // Tədqiqlər. AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 2008, № 3-4, s. 82-94;

2. Structural ambiguity in Azerbaijan and Iran newspaper's headline news // Filologiya məsələləri, 2013, № 2, s. 275-291;

3. An analysis on Syntactic and Semantic factors found in English Newspaper headlines published in Azerbaijan and Iran // Tədqiqlər. AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu, 2013, № 1, s. 68-83;

4. Focus on the syntactic features of headlines: The Case of Baku Today newspaper // Filologiya məsələləri, 2013, № 5, s. 276-280;

5. A comparative analysis of morphology of headlines written in Azerbaijani Newspapers / Bəkir Çobanzadənin anadan olmasının 120 illik yubileyinə həsr olunmuş "Bəkir Çobanzadə və türkologiyanın müasir problemləri" mövzusunda Respublika elmi konfransının materialları, Bakı, 2013, s. 297-299;

6. Focus on Structural and Lexical Ambiguity in English Newspaper Headlines Written by Native and Non-Native Journalists: A Contrastive Study // Mediterranean Journal of Social Sciences. Rome, Italy, July 2013, Vol. 4, No. 6, pp. 379-383;

7. A Corpus-Based Analysis of Tehran Times and Azeri News Headlines. Focus on Lexical Density and Readability // International Journal of Humanities, Social Sciences and Education (IJHSSE), Volume 2, Issue 1, January 2015, pp. 12-16.

**Сравнительный лингвистический анализ англоязычных газет,
публикуемых в Азербайджане и Иране**

РЕЗЮМЕ

Настоящая диссертация посвящена сравнительному лингвистическому анализу англоязычных газет, публикуемых в Азербайджане и Иране. Она состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложения.

Во Введении обосновываются выбор темы и ее актуальность, определяются цели и задачи исследования, формулируются ее новизна, теоретическая и практическая значимость.

В I главе, озаглавленной "Общая характеристика газетного языка и лексические особенности заголовков", рассматриваются такие вопросы, как виды газет, заголовки, язык заголовков, типы и структура заголовков и их лексические особенности. Анализ показывает, что в англоязычных газетах, публикуемых в Азербайджане и Иране, используются следующие структурные типы заголовков: 1. Прямые заголовки; 2. Заголовки в виде вопроса; 3. Заголовки-цитаты; 4. Характерные заголовки; 5. Двойные заголовки. Указанные типы заголовков являются уникальными текстами и имеют специфические функции.

II глава, озаглавленная "Грамматические особенности заголовков", состоит из двух параграфов. В 1-ом параграфе анализируются временные формы, использующиеся в заголовках. 2-ой параграф посвящен синтаксическим особенностям заголовков. Системное описание синтаксических особенностей заголовков в англоязычных газетах, публикуемых в Азербайджане и Иране, дает возможность выявить доминирующие виды синтаксических конструкций, использованных в заголовках. Ими являются словосочетания, простые и сложные предложения. Особый язык и характер заголовков требует использования в них в основном монопредикативных простых предложений. Анализ показывает, что наиболее употребительными синтаксическими структурами, используемыми в заголовках, являются повествовательные предложения. Они выступают в виде простого, простого распространенного и сложного предложения. Выявлены следующие структурные модели простого предложения: S + V; S + V + O; S + V + O + O; S + V + O + Adv; S + V + Adv.

III глава – "Стилистические особенности и вопросы перевода заголовков" – состоит из двух параграфов. 1-й параграф посвящен стилистическим особенностям заголовков. Здесь анализируются вопросы использования в заголовках стилистических фигур – рифмы, аллитерации, метафоры, метонимии, олицетворения, антитезы, риторического вопроса и эпитета. 2-й параграф посвящен вопросам перевода газетных заголовков. В этом параграфе рассматриваются трудности, с которыми сталкиваются студенты при переводе заголовков на родной язык.

В Заключении обобщаются результаты исследования.

Диссертация снабжена списком использованной литературы и приложением.

**Comparative Linguistic Analysis of the English-language newspapers
published in Azerbaijan and Iran
SUMMARY**

The dissertation, dedicated to the comparative linguistic analysis of the English-language newspapers, published in Azerbaijan and Iran, consists of an Introduction, three chapters, conclusion, a list of used literature and an appendix.

The Introduction substantiates the choice of the theme and its topicality, defines the aims and tasks of the research, and formulates its novelty, theoretical and practical significance.

The 1st Chapter, entitled “**General Characteristics of the Newspaper Language and Lexical Peculiarities of Headlines**” throws light upon such issues as the types of newspapers, headline, language of headlines, types and structure of headlines and their lexical peculiarities. The analysis shows that English-language newspapers publishing in Azerbaijan and Iran use the following structural types of headlines: 1. direct headline; 2. headline in the form of question; 3. headline in the form of citation; 4. Characteristic headlines; 5. Double headlines. The mentioned types of headlines are unique text and have specific functions. **The 2nd Chapter** entitled “**The grammatical peculiarities of headlines**” consists of two paragraphs. The 1st paragraph deals with the tense forms using in headlines. There are specific grammatical rules differentiating the headlines from normal sentences. One of these grammatical rules is the specific tense system that is used in the headlines. The syntactical constructions, sentence models, types of sentences according to their purpose and intonation are considered the issues needed to be analyzed. Therefore, the 2nd paragraph deals with the syntactic peculiarities of headlines. The systematic description of the syntactic peculiarities of headlines in the English-language newspapers publishing in Azerbaijan and Iran make possible to reveal the dominant syntactic structures used in headlines. These syntactical structures cover word combination, simple and compound sentences. For language and place restriction, headlines mainly consist of monopredicative simple sentences. The comparison shows that headlines based on the declarative sentence are generally used syntactic structure. Headlines based on the declarative sentence cover simple, simple broad and compound sentences. The common structural models for simple sentence are: S+V; S+V+O; S+V+O+O; S+V+O+Adv; S+V+Adv.

The 3rd Chapter entitled “**The Stylistic peculiarities and translational issues of Headlines**” consists of two paragraphs, the 1st of which deals with stylistic peculiarities. In this paragraph, the use of such devices as rhyme, alliteration, metaphor, metonymy, personification, antithesis, rhetorical question and epithet are investigated. The 2nd paragraph is dedicated to the translational issues of newspaper headlines. As the language features of the English-language newspapers greatly influence on the formation of the headlines, the students face a number of difficulties. Therefore, in this paragraph the author pays attention to some difficulties that the students face in translating headlines into mother tongue.

The Conclusion summarizes the results of the investigation. The dissertation reaches its end with a list of the used literature and a supplement.

**НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ НАУК АЗЕРБАЙДЖАНА
ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ ИМ. НАСИМИ**

на правах рукописи

ГАФАР АШЕМ оглу ХАМАГАНИ

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ
АНГЛОЯЗЫЧНЫХ ГАЗЕТ, ПУБЛИКУЕМЫХ В
АЗЕРБАЙДЖАНЕ И ИРАНЕ**

Специальность: 5704.01 – Теория языка

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени
доктора философии по филологии

Баку – 2015

AMEA-nın mətbəəsində çap olunub
Tiraj-150